

Dr. Lajčo Klajn

DR. TELEKI PÁL GRÓF SZEMÉLYISÉGE ÉS MUNKÁSSÁGA

*Teleki Pál gróf szerepe a jugoszláv–magyar, illetve a szerb–magyar
kapcsolatok fejlődésében*

ÉLETRAJZI ADATOK: Teleki Pál gróf (Budapest, 1879. november 1.–Budapest, 1941. április 3.) ismert földrajztudós, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, politikus, külügyminiszter (1920–1921), vallás- és közoktatásügyi miniszter (1938), két alkalommal miniszterelnök (1920–1921. és 1939–1941). Külügyminiszterként részt vett az I. világháború utáni párizsi békeértekezleten, amely 1920. június 4-én a trianoni szerződés meghozatalával ért véget. Annak a küldöttségnek a tagja volt, amely 1940. december 12-én Belgrádban aláírta a Jugoszlávia és Magyarország közötti örök barátsági szerződést. Hitler óriási nyomást gyakorolt rá, hogy Magyarországot vonja be a II. világháborúba, ami a Jugoszlávia elleni háborút is jelentette volna, de ezt Teleki határozottan elutasította. Ezért nagy árat kellett fizetnie. Halálának körülményeit homály fedi. Ma is csak találgathatunk, hogy tényleg öngyilkosságot követett-e el, vagy valamely németbarát kéz vetett véget életének. (Saccen Kiadó, Újvidék, konzultáns: az alkalmi boríték szövegének szerzője Szabó Judit történész, a bélyegző és a Teleki Pál gróftól ábrázoló boríték szerzője dr. Aleksandar Mutibarić.)

BEVEZETÉS

Teleki Pál gróf személyiségéről és munkásságáról, különös tekintettel a szerb–magyar és a jugoszláv–magyar kapcsolatok fejlődésében betöltött szerepére, sem a történetírás, sem a szakirodalom nem rendelkezik tudományosan megalapozott ismeretekkel. Erről a kényes és jelentős, még mindig tabu témáról nagyon eltérő vélemények és értékelések alakultak ki. A feldolgozott

* A szerző az újvidéki Jogtudományi Kar rendkívüli tanára, éveken át a Vajdasági Alkotmánybíróság bírója volt, a Jugoszláv Nemzetközi Jogi Egyesület tagja, a II. világháborúban elkövetett háborús bűnök kutatója. Könyve: *Genocid i kazna na severnom delu okupirane Jugoslavije (Genocídium és büntetés a megszállt Jugoszlávia északi részében)*, 1991. (a továbbiakban: KL). Ebben a művében külön felhasználta a Horthy Miklós titkos iratai című könyv (1962) dokumentumait. A mű Horthy Miklósnak (a továbbiakban: HM) 1944-ben egy vasúti kocsiiban a Vörös Hadsereg egységei által Berlinnél lefoglalt titkos levéltári anyagát is tartalmazza, továbbá a Magyarország és a II. világháború, 1959 (a továbbiakban: M/II.) című könyvet.

kérdéseket sokszor a kutatás idején időszerű társadalmi-politikai rendszer napi politikai eseményei szövik át. A múltban a szerb–magyar és a jugoszláv–magyar kapcsolatok hol felfelé íveltek, hol hanyatlottak. Teleki Pál gróf ellentmondásos személyiségével Magyarország azon államférfiai közé tartozik, akik különböző bonyolult társadalmi viszonyokban éltek és tevékenykedtek, és olykor az ország életére nézve sorsdöntő kérdésekben hoztak döntést. Adolf Hitler erőteljes és könyörtelen erőszakpolitikájával és az elhatalmasodó nácizmussal szemben – személyes egyet nem értése és ellenállása ellenére is – tehetetlen volt. Horthy Miklós régens, akihez egész tevékenysége fűződött, ugyancsak ellentmondásos személyiségnek számított.

Jóllehet nem értett egyet Hitler valamennyi követelésével, vagy nem igyekezett azokat teljesíteni, mégis támaszként számított rá, abban a hiszemben, hogy ez Magyarország hasznára fog válni. Teleki Horthy korlátlan bizalmát élvezte, kedvenceként „drága Bolinak” szólította, de a legnehezebb pillanatokban cserbenhagyta.

Nyilvánvaló, hogy Teleki Pál gróf életével tanúbizonyságát adta, hogy nem ért egyet Hitlerrel, és ellenállást tanúsít vele és az egész német nácizmussal szemben. Tragikus tétivel figyelmeztetett a világot és az emberiséget fenyegető nagy veszélyre, valamint a lehetséges katasztrofális következményekre, ha Magyarország belép a II. világháborúba és ezzel a Jugoszlávia elleni háborúba is. Az ország vezetősége azonban nem volt elég határozott, hogy kihasználja a magyar nép nagy részének hangulatát, hogy együttérzett Teleki gróffal, és halála miatt gyászba borult. Ez a nép pedig népi ellenállás útján akart szembeszélni Hitlerrel, a más népek leigázására és államaik megszállására törekvő hatalmával. Így ilyen sorsra jutott Magyarország és népe is.

TELEKI PÁL GRÓF ÖNGYILKOSSÁGA ÉS AZ ELŐZMÉNYEK

Teleki Pál gróf öngyilkossága sem a tragikus esemény időpontjában, sem a II. világháború idején, de utána sem volt kétséges. Ezt főként az utóbbi időben kérdőjelezzük meg, de hiányzik a tudományos érvelés és a Teleki gróf tényleges öngyilkosságára vonatkozó érvek megdöntése is. Az utóbbi időben napvilágot látó egyes publikációkban a Teleki gróf titokzatos halálára vonatkozó állítások különböző tanúvallomásokon és feltételezéseken alapulnak (Tilkovszky Lóránt: Teleki Pál titokzatos halála. Helikon Kiadó, Zakár András azonos forrás). A Teleki gróf öngyilkosságához fűződő kételyek megkérdőjelezzik Teleki grófnak Horthy Miklós régenshez 1941. április 3-án saját kezűleg írt és küldött búcsúlevelét is.

Teleki gróf búcsúlevelének szövege így hangzik: „Főméltóságú úr! Szószegők lettünk – gyávaságból –, a mohácsi csata 400. évfordulója alkalmából 1926. augusztus 29-én elhangzott mohácsi beszéden alapuló örök barátsági szerződéssel szemben.” Horthy egy békebeszédet tartott, amelyben emlékeztetett a magyarok és a szerbek török ellen vívott csatájára, hangsúlyozva a két állam közös érdekeit. *(A szerző megjegyzése)* „A nemzet érzi, és mi odadobtuk becsületét. A gazembernek (Hitler – *a szerző megjegyzése*) oldalára álltunk, mert a mondvacsinált atrocitásokból egy szó sem igaz! Sem a magyarok ellen, de még a németek ellen sem! Hullarablók lettünk! A legpocsékabb nemzet. Nem tartottalak vissza. Bűnös vagyok.” Teleki még egy rövidebb levelet írt, amelyben Horthy régensnek benyújtja a kormány éléről való lemondását: „Főmél-

tóságú úr! Ha cselekedetem nem sikerülne teljesen, és még élnék, ezennel lemondok.” Tehát Teleki gróf semmilyen körülmények között sem óhajtott harcba kezdeni és harcot folytatni Jugoszlávia ellen. A Teleki gróf tragikus halála előtti események összességéből, ami eredeti dokumentumokon alapul, kiviláglik Teleki józansága és határozottsága, hogy élete árán is megőrizze becsületét és méltóságát. Ezt együttérzéssel fogadta a magyar nép is. Ehhez íme a bizonyítékok.

Horthy Miklós emlékirataiban (Buenos Aires, 1953, 217/KL, 161., 162. M/II. 337., HM 29-292.) a következőket írta: „Kétségtelen, hogy Teleki midőn 1941. április 3-án éjjel körül golyót röpített agyába, ezzel a tragikus cselekedetével a velünk szemben alkalmazott erőszak elleni tiltakozásunkat akarta megrázó módon kifejezésre juttatni.”

Horthy Miklós 1941. április 3-án levelet intézett Adolf Hitlerhez: „Excellenciás uram! Teleki gróf miniszterelnök ma éjjel agyonlőtte magát. A túlzott korrektség, a tisztaság és kötelességtudás példaképe volt, nagy műveltségű, tehetséges politikus és tudós, aki a megfeszített munka következtében és a súlyos események terhe alatt nem talált más kiutat. Levelet hagyott vissza nekem, melyben azt írta, hogy terheltnek érzi lelkiismeretét, mert a tegnapelőtt este elnökletem mellett és a vezérkari főnök részvételével tartott minisztertanácsban nem ellenezte kellően, noha a nemrégiben megkötött barátsági szerződés kötelezte volna, hogy Jugoszláviával szemben a jelenlegi alkalmat mégis kihasználva »hullarablókká« váljunk. Úgy érezte, hogy a nagy veszély az oroszok és a románok oldaláról fenyeget bennünket. (Teleki ezt egyáltalán nem említette levelében, Horthy úgy interpretálta Hitlernek Teleki levelét, hogy az ne váltsa ki Hitler haragját – *a szerző megjegyzése.*) Tudta (folytatja Horthy), hogy ezzel a veszéllyel képesek legyünk szembeszállni, ahhoz a magyarságnak a végsőkig takarékoskodnia kell emberi és hadianyagával, különös tekintettel a rendkívül rossz közellátási helyzetre. Ezen az ülésen én magam azon a nézetem voltam, hogy – tekintettel a nemrégiben megkötött barátsági szerződésre – törekednünk kell a látszat megőrzésére. Végül azonban azonos nézetem voltunk, nevezetesen, hogy a német csapatok bevonulása után Horvátország valószínűleg kiválik a jugoszláv államképződményből, és ezáltal a szerződési partner, a Jugoszláv Királyság, mint olyan, megszűnik létezni. Teleki gróf egy lelkiismereti konfliktus áldozatává vált, amelyet egész népünk átérez. Nem kétkedem benne, Excellenciád megérti, hogy ez a tragikus eset, amely az újabb kori történelemben egyedülálló, az egész nemzetet megrázta. 1941. március 28-ai levelem értelmében már megtettük a katonai intézkedéseket. De a lelkiismereti konfliktus, amelyben vagyunk, s amelynek mélységére semmi sem jellemzőbb, mint a miniszterelnök öngyilkossága, arra a kérésre kényszerít bennünket, hogy a német hadseregvezetés lehetőleg úgy szabja meg csapataink feladatait, hogy azok mindig összeegyeztethetők maradjanak lelkiismeretünkkel. Nem kell külön ismételnem, hogy mindig változatlan híve maradok Excellenciádnak. Horthy s. k.”

Hitler, ahogyan a dokumentumban áll, megnyugvással fogadta Horthy üzenetét, és részvétét fejezte ki Teleki gróf halála kapcsán, megjegyezve: „Nézetei szerint – különösképpen a jelenlegi történelmi időkben – a nemzetek érdeke és sorsa mindenképp felett áll. Ennek minden egyéni érzelem és sors alá kell hogy vesse magát (Teleki halálára gondolt – *a szerző megjegyzése*) – bármilyen tra-

gikus is legyen az.” Horthy ugyanezt a szöveget küldi el még aznap Benito Mussolininek (HM/ 293–296.).

A Magyar Királyság 1940. szeptember 27-én csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, azaz a tengelyhatalmakhoz (Japán, Németország, Olaszország). Teleki gróf személyesen is, és külügyminisztere, Csáky István gróf útján is tájékoztatta, majd meg is látogatta Hitlert a háromhatalmi egyezmény és Magyarország politikájának összehangolása, valamint egy közös német, olasz, magyar testület alakítása érdekében, amely megoldaná az ezzel kapcsolatban felmerülő problémákat. Teleki gróf igyekezett ezekben a kapcsolatokba bevonni Olaszországot is, hogy ellenszegülhessen Hitler agresszív fellépésének, fenyegetéseinek és zsarolásainak, hogy Magyarországot a Harmadik Birodalom oldalán bevonja a háborúba.

Teleki Pál gróf 1939. július 24-én levelet intézett Adolf Hitlerhez, amelyben felhívta Hitler figyelmét arra, hogy Európában tényleg nagyon súlyos a helyzet, és hogy egy általános konfliktus esetén Magyarország a háromhatalmi egyezmény rendelkezéseivel összhangban levő politikát fog folytatni, de kérte Olaszország bevonását is, hogy a felmerülő problémákat Németországgal és Magyarországgal közösen oldják meg. Teleki július 24-én még egy levelet küldött Hitlernek, melyben kategorikusan megismételte, hogy Magyarország szuverén, és erkölcsi okokból nem hajlandó Lengyelország ellen háborút folytatni. Csáky gróf, külügyminiszter 1939. augusztus 9-én a magyar kormány nevében tájékoztatja a külügyminisztériumot, hogy a július 24-én kelt két levelet semmisnek kell tekinteni, és erről tájékoztatni kell a Führert is. Magyarozatként az szolgált, hogy az időközben felmerült vitás kérdéseket Ribbentroppal pozitívan megoldották. Hogy ez „rendes diplomáciai úton”, nem pedig nyomások és fenyegetések hatására folyt, arról tanúskodik az a titkos levél, amelyet Csáky István külügyminiszter Filányi Frigyeshez Magyarország olaszországi nagykövetéhez intézett 1939. augusztus 3-án, hogy értesítse Ciano grófot, a külügyminisztert: Németország elfogadhatatlan álláspontot képvisel Magyarországgal szemben, és kérje Németországtól, hagyja abba a hadianyag szállítást, továbbá, hogy Németország lehetetlenséget kér tőlük: ígéretet, majd annak megszegését. A magyar kormány hálás lenne Ciano grófnak, ha pozitív befolyást gyakorolna a Német Külügyminisztérium politikájára (M/II., 125., 244–245., 249., 250., 308–310.).

Hitler globális agresszív politikájával arra törekedett, hogy rábírja Jugoszláviát, csatlakozzon a háromhatalmi egyezményhez. Ezt 1941. március 25-én el is érte. Ennek következményeként Horthy Magyarországnak el kellett állnia a Jugoszlávia iránti területi követeléseitől. Így történt meg, hogy 1940. december 12-én a Jugoszláv Királyság és a Magyar Királyság örök barátsági és békeszerződést kötött. A küldöttségben magyar részről Belgrádban ott volt Teleki Pál gróf is. A szerződés 1. cikkelye így hangzik: „A Magyar Királyság és a Jugoszláv Királyság között tartós béke és örökös barátság lesz.” Tehát Hitlernek érdeke volt egy ilyen egyezmény létrejötte. Teleki gróf azonban belátta, hogy a szerződés által sor kerül Olaszország, rajta keresztül pedig a Nyugat befolyására is. Ez a magyarázata annak is, miért szállt síkra Teleki gróf a jugoszláv–magyar örök barátsági és békeszerződés betartásáért (M/II., 315.).

Teleki Pál gróf elégedetlen volt Werth Henriknek, a magyar vezérkar német származású főnökének a tevékenységével, mert beleavatkozott a magyar

kormány ügyeibe, és a Harmadik Birodalom politikájának híve volt. Ezért levelet küldött Horthy Miklósnak, amelyben kérte Werthnek a vezérkarból való előzetes eltávolítását. Ezt Horthy közbenjárására később meg is tették (HM 232–237.). Mivel a Jugoszláviában zajló események miatt Németország nem volt biztos az ország vezetőségének hűségében, Hitler elhatározta, hogy kétséget és kétségeit tisztázza. Werth Henrik, a vezérkar akkori főnöke már 1940 őszén értesítést kapott a német törekvésekről. Halder a német vezérkar főnöke és Günther Krapp, a birodalom német ezredese útján kérdést intézett Werthhez, milyen lenne Magyarország álláspontja egy Jugoszlávia elleni német támadás esetén. Werth ezzel teljes mértékben egyetértett, és a németektől fegyvert és hadfelszerelést kért. Ezzel szemben Teleki Pálnak más volt az álláspontja. Amikor Jugoszlávia felmondta a háromhatalmi egyezményben való tagságát, és 1941. március 27-én Németország felkérte Magyarországot, hogy engedje át a német csapatokat Magyarországon, s Magyarország lépjen be a Jugoszlávia elleni háborúba, a kulcsszerepet éppen Werth Henrik játszotta: Friedrich Paulusszal, a német vezérkar képviselőjével ő dolgozta ki a Jugoszlávia elleni támadás haditervét, amelyet a magyar minisztertanács Horthy Miklós régens és Teleki Pál miniszterelnök jelenlétében 1941. április 1-jén el is fogadott. Ez lett Teleki gróf 1941. április 3-ának hajnalán elkövetett öngyilkosságának közvetlen indítéka. Teleki gróf ezt, mielőtt kioltotta volna életét, a Horthyhoz intézett búcsúlevelében meg is írta. Ahogyan már említettem, Horthy ez alkalomból 1941. április 3-án levelet intézett Hitlerhez és azonos szöveggel Mussolinihez is (M/II. 314., KL 159–163.). Az 1941. április 1-jén megtartott minisztertanácsi ülésen Horthy régens és Teleki gróf miniszterelnök (akár látszólag) egyetértettek a haditervvel. Hitlernek és a többi jobboldali erőnek nem volt szüksége Teleki gróf öngyilkosságának esetleges színlelésére. Ezt a nürnbergi perben 1946. január 12-én Friedrich Paulus is megerősítette: „Rám bízta a Jugoszlávia elleni kombinált német–magyar támadás előkészítését. Március 28-án Hitler a birodalmi irodájába hívott: – Bécsből Budapestre megy, és a magyar vezérkarral megállapodnak a német hadsereg stratégiájában és felállításában magyar területen, továbbá a magyar hadseregnek a Jugoszlávia elleni támadásban való részvételében. – Ekkor Jodl tábornok jelentkezik, és az alábbiakat közli: „Magyarország minden tekintetben egyetért, és elfogadja az összes javaslatot” (KL 160.).

A hitleri birodalom részéről fenyegető rengeteg veszélytől terhes helyzetben Teleki gróf megpróbálta meggyőzni a nyugati államokat, hogy Magyarországnak nincs szándékában Jugoszlávia ellen háborút folytatni, hivatkozva ezzel a Jugoszláviában élő magyarok helyzetére és védelmére, ha már nem létezik Jugoszlávia és kiválik Horvátország. 1941. április 2-án azonban Berez György magyar nagykövet révén válasz érkezik Angliából, miszerint Anglia megszakítja diplomáciai kapcsolatait Magyarországgal, ha a német csapatok Magyarország területéről megtámadják Jugoszláviát, ha pedig a magyar katonaság megtámadja Jugoszláviát, Anglia hadat üzen Magyarországnak. Ehhez hasonló üzenet érkezett a Szovjetunióból is. Ez még kilátástalanabb helyzetbe sodorta Teleki grófot, és befolyásolhatta öngyilkossági szándékát (KL 162.). Teleki gróf a trianoni szerződéssel, habár maga is jelen volt a békeértekezleten, nem volt elégedett, mégsem volt híve, hogy a jugoszláv–magyar határrevíziót erőszakosan, háború árán hajtsák végre.

EGY ÉLET ELLENTMONDÁSAI

Zsidókérdés – Nyilasok és más jobboldali erők

Teleki gróf és Horthy régens kapcsolata arra utal, hogy Teleki hú volt Horthy eszméihez, ez azonban viszont nem mondható el. A régens mint államfő már csak népszerűsége érdekében is elmulasztotta követni Teleki irányváltását, habozása és téves lépései miatt egyes helyzetekben kárt okozott a magyar érdekeknek és a jugoszláv–magyar, illetve a szerb–magyar kapcsolatoknak. Ez érthetőbbé válik Horthy és Teleki viszonyának egy példájából. Horthy Miklós 1940. október 14-én titkos levelet intézett Teleki grófhoz, amelyben „drága Bolinak” szólítja, és a szöveg végén megjegyzi: ... „senkiben sem bízek annyira, mint benned...”, vagy ... *(a levél tartalmára vonatkozó)* „megállapodásunk után égsd el ezt a levelet”. A levél keletkezésének idején Hitler Németországa sikeres volt. Ekkoriban a nyilaskeresztesek Szálasi Ferenc vezetésével, aki Horthy idejében börtönben is ült, a német erők támogatásával számos erőszakos cselekedettel törekedtek a Horthy-rendszer megdöntésére. Szálasi nácibarát politikájának köszönhetően élvezte Hitler bizalmát. Az események további alakulása során, Teleki után Hitler beépítette saját embereit Horthy vezetői apparátusába, akik végül is megdöntötték a Horthy-uralmat. Ebben a levélben Horthy erre hívja fel Teleki figyelmét. Felsorolta azokat a fontos gyárat és intézményeket, amelyeket ebben az időszakban Szálasiék elfoglaltak, és figyelmeztetett a nyilasoktól és más jobboldali erőktől való veszélyre. Ez volt az egyik kérdéskör, amelyről Horthy szólt a levélben. A másik a zsidókérdésre vonatkozott. Nem világos, miért említi ezt Horthy a nyilaskérdéssel együtt, hiszen tudjuk, hogy Horthy bukása után a nyilasok voltak a zsidók kiirtására irányuló hitleri politika legkövetkezetesebb végrehajtói. Köztudomású az is, hogy Horthy a legtöbb megrovást és fenyegetést azért kapta Hitlerrel, mert nem teljesítette következetesen a zsidókkal kapcsolatos „végső megoldás” politikáját. Az sem világos, miért vonták be Teleki gróft a zsidótörvények* magyarországi meghozatalába, amikor nem értett egyet a Magyarországgal szembeni német politikával. Horthy mintha mentegelné magát Teleki előtt levelében: „A zsidókérdésről szólva, én egész életemben antiszemita voltam, sohasem kommunikáltam a zsidókkal. Nehezen viseltem el, hogy Magyarországon minden gyár, bank, magánvállalat, műhely, színház, újság, bolt stb. a zsidók kezében van, és hogy a magyarországi zsidók legyenek a tükörképe ennek az országnak. De mivel a legfontosabb az emberek életszínvonal, lehetetlen akár rövid ideig is zsidók nélkül élni, hiszen kezükben a gazdaság, nem szakíthatunk azonnal velük... Szükségünk van rájuk. De a zsidók helyzete nem hasonlítható össze a nyilasokéval. A zsidóknak van gazda-

* A 20. századi első zsidóellenes törvényt 1920-ban hozták. Ez a XXV. számú, Numerus clausus néven ismert törvény, amely korlátozza az egyetemre beiratkozó zsidók számát. A másik törvény (a tulajdonképpeni első zsidótörvény. A lektor megj.) az 1938. évi XV. számú törvény, amely megállapítja, hogy a zsidók az ország szellemi és gazdasági életében legfeljebb 20%-os arányban vehetnek részt. A harmadik törvény (ez tényleg a harmadik zsidótörvény, mert közben 1939-ben volt a második – A lektor megj.), 1941-ből származik, megtiltja a zsidók és más nemzetiségűek házasságkötését. Ezek a zsidótörvények, más zsidóellenes jogszabályok és intézkedések később a Horthy-féle Magyarország által megszállt területeken is érvényben voltak, a zsidók tömeges irtása Magyarország német megszállása után és Szálasi totalitárius nyilaskeresztes rezsimje idején ment végbe. (KL 91.)

sági motiváltságuk, a nyilasok pedig felforgatják a rendszert...” (HM 259–262). Horthy és Teleki nyugati politikai beállítottsága, a Nyugatnak való udvarlásuk, az a törekvésük, hogy Magyarországot kiragadják a hitleri Németország karmai közül, továbbá a bolsevizmus elleni harc nyomja rá bélyegét a zsidókérdés iránti viszonyulásukra. A zsidók és a Hitler támogatta nyilasok közötti ellentmondást tovább kell kutatni. Magyarország kiemelkedő személyiségei között Hitlernek voltak ügynökei és bérencei, akik Teleki után Horthy áldásával agressziót hajtottak végre Jugoszlávia ellen, számos bűncselekményt követtek el, olyanok ellen is, akik magyar hazafiasságukért életükkel fizettek, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre. Ezeken a területeken nem maradtak el a megtorlások sem. Horthy ellentmondásos politikájának és Hitler iránta tanúsított bizalmatlanságának a következményeként Németország 1944. március 19-én megszállta Magyarországot. Horthy 1944. október 16-án a magyar néphez intézett hivatalos közleményével távozott a politikai színtérről: „Magyarország történetének ezekben a sorsdöntő pillanataiban a háború sikeres folytatása és a nemzeti egység érdekében benyújtom lemondásom, helyemet átadom Szálasi Ferencnek és rábízom a kormány megalakítását” (KL 321–324., 342.).

1946-ban, amikor Magyarországon a Jugoszlávia északi részében elkövetett bűncselekményekért felelős háborús bűnösök felett ítéleztek, Marosán György ismert antifasiszta kijelentette: „A magyar nép fiaként a jugoszláv népekhez intézem innen üzenetemet: lemassuk a megaláztatással szerzett szégyent magunkról, és azon fogunk munkálkodni, hogy ebből a megaláztatásból olyasvalami szülessen, ami tényleg a népeink közötti örökös barátságot és békét jelenti” (KL 218.). Éppen ez Teleki Pál gróf üzenete is, azé az emberé, aki személyiségével és munkásságával arra törekedett, hogy hozzájáruljon a szerb–magyar, illetve jugoszláv–magyar kapcsolatok fejlődéséhez.

HITLER NEM SZERETTE A MAGYAROKAT

Hitler megállapítása, amit Joachim Ribbentrop a nürnbergi perben mondott ki, Teleki Pál gróf és más, Hitlert fenyegető, náci- és háborúellenes erők Hitler-ellenes politikájából ered. Éppen ezért Hitler a hozzá hű emberek és pártok, Szálasi Ferenc nyilaskeresztesei (és más jobboldali erők) útján próbálta meg ellenőrizni és biztosítani befolyását és hatalmát Magyarországon. Joachim Ribbentrop, Adolf Hitler uralkodása idején német külügyminiszter, Hitler egyik legközelebbi munkatársa a nürnbergi perben a vizsgálóbíró előtt a többi között az alábbiakat vallotta: „Hitler olyan információkat kapott, hogy a magyarok küldöttségeket menesztenek Törökországba és Svédországba, hogy kapcsolatot teremtsenek az ellenséggel, és különbékét kössenek velük. Hitler ezért két–három alkalommal négy szemközt és nyíltan beszélt Horthyval. Ettől az időtől kezdve Hitler nem szerette a magyarokat. Igaz, sohasem szerette őket különösképpen. Hitler úgy vélte, hogy a Horthy-féle Magyarország hasznot húzott a Németországgal való kapcsolataiból. Háromszor revideálta a trianoni békeszerződést. Horthy Magyarországnak ezzel meg kellett volna elégednie, de örökké hálátlan volt. Magyarország különbéke-kötési szándékáról nem közönséges információk maradtak fenn, hanem megbízható katonai forrásokból és az SS hírszerző szolgálatától erednek. Mi is a külügynek köszönhetően kaptunk erről híreket. Hitler tisztában volt azzal, mit jelentenc a Magyarország által az ellenséggel, Németország háta mögött kötött

különbéke, és dühösen mondta, hogy nem engedi meg Horthyéknak, hogy elárulják, a maga részéről megteszi a szükséges intézkedéseket. Köztudomású, hogy később a német haderő megszállta Magyarországot” (KL 292.).

ELISMERÉS TELEKI PÁL GRÓFNAK

Teleki Pál grófnak a jugoszláv, de különösen a szerb–magyar kapcsolatok fejlesztéséhez való hozzájárulása egyértelmű és jelentős. Nagyra értékelhető bátor szembeszegülése Adolf Hitler politikájával és a német nácizmussal, amely nemcsak a magyar, hanem az azonos ellenséggel harcoló jugoszláv, de főként a szerb nép legnagyobb veszélye volt. Éppen ezért külön említi búcsúlevelében a mohácsi csatát, amely befolyásolta a magyar és a szerb nép sorsdöntő egybefonódását a közös ellenség, a török ellen vívott harcban. Teleki gróf látnokian felmérte a nagy veszélyt, amely a civilizált világot és az emberiséget Hitler hódító politikája, más államok és népek erőszakos leigázása által fenyegeti. Éppen ezért ellenezte, hogy Magyarországot berántsák a II. világháborúba és ezzel együtt a Jugoszlávia elleni háborúba is. A magyar vezetés nem használta ki a magyar nép Teleki gróf iránti nagy rokonszenvét, hogy ezzel Magyarország a Hitler-ellenes koalíció oldalára, ne pedig „a gazemberek” oldalára álljon, ahogyan Teleki Hitlert nevezte búcsúlevelében. Teleki gróf részt vett a trianoni szerződés megkötését eldöntő békeértekezleten. A szerződéssel elégedetlen volt, úgy tekintette, hogy ezzel igazságtalanság történt Magyarországgal szemben. A jugoszláv–magyar határrevíziót nem erőszakkal, hanem diplomáciai úton kérte. Ellenezte a határok erőszakos megváltoztatását. A szerződés előhírnöke volt az Egyesült Nemzetek alapokmányának és más nemzetközi normáknak, az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, valamint az Európai Unió által az államok területi követeléseire és erőszakos határváltoztatására vonatkozóan elfogadott dokumentumoknak. Nem vitás, hogy az Európai Unió tagság és más nemzetközi intézményekben való részvétel hozzájárul majd a területi követelésekkel kapcsolatos államközi viták elhárításához és megszüntetéséhez. Ez a népek és államok közötti kapcsolatokban feltételeket teremt majd az etnikai közösségek együttéléséhez, a tartós békéhez és fejlődéshez. Teleki Pál gróf ehhez mindenképpen nagyban hozzájárult, érdemeiért elismerés illeti.

REZÜMÉ

Elengedhetetlenül szükségesnek mutatkozott, hogy multidiszciplinárisan és tudományos alapokra helyezve kiegészítsük és több szempontból megvilágítsuk Teleki Pál gróf szerepét a szerb–magyar, illetve a jugoszláv–magyar kapcsolatok fejlődésében, tragikus tettéből kiindulva, amely náci- és háborúellenességének, Adolf Hitlerrel való szembehelyezkedésének a kifejezője, hiszen el akarta kerülni, hogy Magyarországot berántsák a II. világháborúba és ezzel a Jugoszlávia elleni háborúba is.

Az összegyűjtött iratanyag bemutatja, hogyan hozott Teleki gróf határozatot különböző helyzetekben és körülmények között, vagy hogyan vett részt a döntéshozatalban, hogy ellenszegüljön a hitleri birodalom idegen államok elleni hódításának és népei leigázásának, mely sors Magyarországot és a magyar népet is utolérte. Teleki gróf síkraszállt a Jugoszláv Királyság és a Magyar Királyság közötti örök barátsági és békeszerződés (1940) tiszteletben tartásá-

ért. Nem fogadta el a német és a magyar vezérkarnak a Jugoszlávia elleni agresszióra vonatkozó haditervét, amit kifejezésre juttatott búcsúlevelében is, hangsúlyozva ezzel, hogy Magyarország Hitler oldalára állt, elárulta a nemzet becsületét és még a mohácsi csata idejében létrejött jó szerb–magyar viszonyokat, amikor is a szerbek és a magyarok közös harcot vívtak a török ellen. Teleki gróf, aki részt vett a trianoni szerződés megkötésében, amellyel elégedetlen volt, nem követelt erőszakos jugoszláv–magyar határrevíziót. Teleki Pál gróf kivételes egyéniség, mert élete árán mély nyomokat hagyott a jó jugoszláv szerb–magyar kapcsolatok fenntartásában és fejlesztésében.

Dánellövési írás,
Ha a szerb-olaszok
nem is voltak volna
jelen és még a trianoni, ezen
nem lemondásból.
Mely a szerb-olaszok
Teleki Pál
1941. ápr. 3.

Teleki Pál lemondása . . .

Füvészkönyvü kir

Szerepéd tettem —
gyívarányhál, — a ma
márcsi ügyetlen alagsúló
örökös szerrel alissal-gam
bim a neműt em az
mimadonakulit hasni
letet.

A gárenkeret alolalára
álltunk — mert a ma
márcsiét atrocitásokkal
egy szá sem igar! Sem a
hozzasat sem, az még,
a neműt em sem.
Hittaraból legint! a
éppocsi erde neműt.

Neu tartatolal vungo
Himio vagy ott

Tecetien

1941 ápr 3

... és Horthy Miklóshoz intézett búcsúlevele (A levelek a Magyarország és a II. világháború című könyvben jelentek meg. Kossuth, 1959, 337–338. o.)